

DISCONTINUITATEA CA FRUSTRARE. TEMĂ DE ACTUALITATE PENTRU O ISTORIE OBIECTIVĂ A SPIRITULUI CREATIV ROMÂNESC

CZU: 82.09+159.9

DOI: <https://doi.org/10.52673/18570461.24.3-74.15>Doctor habilitat în psihologie, doctor în pedagogie, profesor universitar **Mihai ȘLEAHTIȚCHI**E-mail: mihaisleahtitchi@yahoo.comORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-2089-9207>

Universitatea de Stat din Moldova

DISCONTINUITY AS FRUSTRATION. A CURRENT THEME FOR AN OBJECTIVE HISTORY OF ROMANIAN CREATIVE SPIRIT

Summary. Through the mediation of creativity, the human being acquires, exclusively, the signs of a factor that can primarily and fully produce the effect of “moving forward,” of evolving on an upward trajectory, of progress. As it has been demonstrated more than once, the progress of any society is closely linked to the creative, theoretical, or practical activity of its members. For this reason, it is natural for the activity under consideration to be regarded as the highest form of active and conscious participation in the endless and extremely interesting work of transforming the world. Focusing on the ideas concerning the essence and importance of creativity, this article highlights the level of Romanians' spirit of creativity, evaluated over the past years using two internationally recognized investigative tools: the *Torrance Tests of Creative Thinking/TTCT* and the *Barron Welsh Art Scale/BWAS* (a level at which Romanians have shown that they possess relevant indicators, indicators that have been proven to be comparable or very similar to those possessed by American citizens) and, at the same time, seeks to explain why Romanians, with a level of potential creativity comparable to that of American citizens, both in children and adults, have not yet won any Nobel Prizes, Fields Medals, or have excelled in any international innovation indicators (with particular reference to the *International Innovation Index/III*, the *Global Innovation Index/GII*, and the *European Innovation Scoreboard/EIS*).

Keywords: creative spirit, *Torrance Tests of Creative Thinking*, *Barron Welsh Art Scale*, Nobel Prize, Fields Medal, international innovation indicators, the psychology of the Romanian people.

Rezumat. Prin mijlocirea spiritului de creativitate, ființa umană capătă, în exclusivitate, însemnele unui factor care poate genera, în mod prioritar și în deplină măsură, efectul de „mers înainte”, de evoluare pe linie ascendentă, de propășire. Or, precum s-a demonstrat nu o singură dată, progresul oricărei societăți este strâns legat de activitatea creativă, teoretică sau practică, a celor care o compun. Din acest motiv este firesc ca activitatea respectivă să fie considerată drept forma cea mai înaltă de participare tenace și conștientă la interminabila și extrem de interesantă operă de transformare a lumii. Centrându-se pe ideile care vizează esența și importanța spiritului de creativitate, articolul de față pune în lumină nivelul spiritului de creativitate al românilor, evaluat pe parcursul ultimilor ani cu ajutorul a două instrumente investigaționale recunoscute în plan mondial – *Torrance Tests of Creative Thinking/TTCT* și *Barron Welsh Art Scale/BWAS* (un nivel prin care românii au demonstrat că sunt în posesia unor indicatori de adâncime relevanți, foarte asemănători cu indicatorii pe care îi au în „dotare” cetățenii americani). Totodată, studiul vine să explice de ce, înregistrând un nivel de creativitate potențială comparabil cu cel al cetățenilor americani, atât la copii, cât și la adulți, românii nu au câștigat, deocamdată, niciun Premiu Nobel, nicio Medalie Fields sau/și nu au excelat la/în niciun indicator internațional de inovare (avându-se în vedere, cu precădere, *International Innovation Index/III*, *Global Innovation Index/GII* și *European Innovation Scoreboard/EIS*).

Cuvinte-cheie: spirit creativ, *Torrance Tests of Creative Thinking*, *Barron Welsh Art Scale*, Premiul Nobel, medalie Fields, indicatorii internațional de inovare, psihologia poporului român.

PRELIMINARII

Ori de câte ori devine subiect al discuțiilor, al celor de factură academică, cu precădere, spiritul creativ este văzut, mai întâi de toate, ca parte a profilului psihologic de adâncime al ființei umane sau, mai exact, ca expresie a capacității acesteia de a genera în varii domenii – de la știință, tehnică sau afaceri la artă, literatură, educație sau viața de zi cu zi –, un produs nou

și valoros pentru societate. Exemplele de mai jos, pe care le-am extras dintr-o gamă largă de studii realizate de-a lungul timpului, vin în întâmpinarea unei asemenea optici interpretative:

▪ M. Bejat: „Creativitatea redă capacitatea gândirii umane de a găsi soluții noi, de a da naștere unor idei sau unor lucruri necunoscute anterior (cel puțin pentru individ)” [1, p. 102];

▪ Al. Roșca: „Creativitatea poate fi definită ca un proces, care duce la un anumit produs, caracterizat prin originalitate sau noutate și prin valoare sau utilitate pentru societate. În cazul în care accentul este pus pe persoană, creativitatea poate fi definită fie ca o caracteristică a performanței persoanei (o performanță originală și de valoare), fie ca facultatea sau capacitatea de a inventa (în tehnică), de a descoperi (în știință), sau a crea (în artă și literatură), cu alte cuvinte de a realiza un produs nou și valoros” [2, pp. 7-9];

▪ M. Rocco: „Creativitatea se definește ca o formațiune deosebit de complexă a personalității – caracterizată în principal prin originalitate și valoare –, ea integrând într-un mod specific toate aspectele care contribuie la realizarea noului” [3, p. 37];

▪ P. Popescu-Neveanu: „Creativitatea presupune o dispoziție generală a personalității spre nou, o anumită organizare (stilistică) a proceselor psihice în sistem de personalitate” [4, p. 52];

▪ V. Feier: „Creativitatea trebuie văzută ca un întreg ale cărui elemente fundamentale – subiectul creator, activitatea creatoare, produsul creativ, mediul creativ – sunt în rezonanță cauzatoare de armonie, consonanța lor – fiind necesară, dar nu și suficientă – reflectând întregul în dinamica și complexitatea sa” [5, pp. 50-53];

▪ T.M. Amabile: „Creativitatea poate fi definită ca producerea de idei noi și utile în orice domeniu al activității umane, de la științe la arte, în educație, în afaceri sau în viața cotidiană” [6, p. 40];

▪ D. David: „Creativitatea – ca parte a unui profil psihologic de adâncime – se referă la capacitatea de a genera un produs nou și valoros pentru societate” [7, p. 199].

Întrunind caracteristicile unei construcții mentale complexe, spiritul de creativitate se caracterizează prin aceea că poate fi purtătorul mai multor sensuri. De regulă, în literatura de specialitate [8; 9], accentul cade pe șapte dintre acestea, vorba fiind despre *productivitate, utilitate, eficiență, valoare, ingeniozitate, noutate, originalitate*.

▪ *Productivitatea* se referă la numărul (mare) de idei, soluții, lucrări de specialitate, produse de natură materială sau/și imaterială.

▪ *Utilitatea* vizează, în special, rezultatele acțiunii, care trebuie să fie folositoare, să contribuie la bunul mers al lucrurilor.

▪ *Eficiența* se referă la caracterul economic al performanței, la randamentul acțiunii, la succesele care se pot obține prin folosirea rezultatelor gândirii/activității creatoare.

▪ *Valoarea* produselor activității creatoare trebuie să prezinte însemnătate din punct de vedere teoretic sau practic.

▪ *Ingeniozitatea* se rezumă la eleganța și iscusința cu care au fost selectate și puse în aplicare metodele de rezolvare creativă a problemelor.

▪ *Noutatea* se referă la distanța în timp care separă lucrurile noi de lucrurile vechi, ideile noi de ideile vechi.

▪ *Originalitatea* este determinată de raritatea ideilor, a soluțiilor sau/și produselor.

Pe parcurs, ținând cont de natura multivalentă a spiritului de creativitate, aceiași specialiști – îi avem în vedere, cu precădere, pe J.P. Guilford [10], V. Lowenfeld [11], C. Taylor [12] și M. Zlate [13, p. 280] – au formulat o serie de idei concrete cu referire la însușirile de bază ale persoanelor care denotă că sunt purtătorii autentici ai unui asemenea spirit. Astfel, J.P. Guilford consideră că persoanele dotate cu spirit de creativitate sunt cele care manifestă constant *fluiditate, flexibilitate, originalitate, elaborare, sensibilitate față de probleme și capacitate de redefinire*; V. Lowenfeld, la rândul său, vorbește despre *sensibilitatea față de probleme, sensibilitatea față de fenomenele din mediu, identificarea cu problemele altor persoane și societăți, capacitatea rapidă de adaptare la orice situație și originalitate*; C. Taylor – despre *toleranța față de situațiile ambigue, încrederea în propriile capacități creatoare și lipsa de îngâmfare*; M. Zlate – despre *inventivitate, independentă, neînhibare, versatilitate, entuziasm*.

În definitiv, constatând că spiritul de creativitate constituie expresia unei construcții mentale extrem de complexe, ne vedem îndreptățiți să afirmăm că prin mijlocirea acestuia ființa umană capătă, în exclusivitate, însemnele unui factor care poate genera, în mod prioritar și în deplină măsură, efectul de „mers înainte”, de evoluare pe linie ascendentă, de propășire. Or, precum s-a demonstrat nu o singură dată, progresul oricărei societăți este strâns legat de activitatea creativă, teoretică sau practică, a celor care o compun. Din acest motiv, este firesc ca activitatea în cauză să fie considerată drept forma cea mai înaltă de participare angajată și conștientă la interminabila și extrem de interesantă operă de transformare a lumii.

Având la îndemână tabloul caracteristicilor definitorii ale spiritului de creativitate¹, să vedem, în continuare, care sunt particularitățile de manifestare ale acestuia în condițiile spațiului românesc.

REVENIND LA PSIHOLOGIA POPORULUI ROMÂN: TORRANCE TESTS OF CREATIVE THINKING & BARRON WELSH ART SCALE ȘI NOUA GRILĂ DE INTERPRETARE A LUI DANIEL DAVID

În intenția de a oferi o viziune cât de cât explicită asupra subiectului pe care ni l-am propus, vom da curs,

pentru început, descrierilor și constatărilor conținute în lucrarea monografică *Psihologia poporului român: profilul psihologic al românilor într-o monografie cognitiv-experimentală*, semnată de D. David, unul dintre cei mai cunoscuți psihologi români contemporani [7]. Lucrarea este caracterizată drept una „de sinteză admirabilă, care le adresează românilor o invitație la autorefecție” [14, p. 397], „care ne prezintă fotografia noastră identitară sub aspect psihologic, prin apelul la un demers științific riguros, specific psihologiei experimentale și interculturale” [15, p. 397], „o lucrare ambițioasă care va rămâne un reper important, un punct de cotitură în înțelegerea și interpretarea psihologiei/mentalității poporului român” [16, p. 397].

Ce aflăm, așadar, aprofundându-ne, cu interes, în acest studiu pe care însuși autorul îl consideră ca fiind „un manifest al psihologiei românești moderne, care, ajunsă la maturitatea științifică după desființarea sa în regimul comunist, își revendică vechea poziție a fondatorilor săi în România: Florian Ștefănescu-Goangă (Cluj-Napoca), Constantin Rădulescu-Motru (București) și Eduard Gruber (Iași)” [7, p. 398]. Din această lucrare aflăm că, în ultima vreme, creativitatea românilor a fost evaluată cu ajutorul a două instrumente investigaționale recunoscute în plan mondial – *Torrance Tests of Creative Thinking/TTCT* și *Barron Welsh Art Scale/BWAS*.

Torrance Tests of Creative Thinking (Testele Torrance de Gândire Creativă) sunt cele mai cunoscute instrumente utilizate la nivel internațional în scopul identificării nivelului de creativitate. Acest fapt se datorează atât numelui răsunător al autorului lor, Paul E. Torrance (despre care se spune că este o figura celebra în studiile dedicate creativității), cât și calităților psihometrice foarte bune ale testelor. Potrivit lui P.E. Torrance, creativitatea reprezintă procesul de identificare a unei probleme, de căutare a unor soluții viabile, de trasare a unor ipoteze, de testare și evaluare, de comunicare a rezultatului altora. În arhitectura ei sunt incluse procesele de elaborare a ideilor originale, a unor noi perspective, recombinații și construirea unor noi relații între idei. În definitiv, creativitatea poate fi evaluată prin mijlocirea a cinci indicatori: *fluență* (abilitatea de a produce un mare număr de idei); *flexibilitate* (abilitatea de a produce o mare varietate de idei); *elaborare* (abilitatea de a dezvolta, construi sau completa o idee); *originalitate* (abilitatea de a produce idei neobișnuite, statistic cu o frecvență redusă, deloc banale sau evidente) și *rezistența la închiderea prematură a imaginii* (abilitatea de a lua în considerare o gamă largă de informații).

Esențialmente, *Testele Torrance de Gândire Creativă* sunt niște metode de măsurare hibride, cantita-

tiv-calitative, bazate pe culegerea deschisă/proiectivă a răspunsurilor persoanei evaluate în domeniul creativității. Desigur, ar fi și complicat ca reacțiile la stimuli să fie culese în orice alt fel, dar însoțite de o schemă riguroasă de analiză a acestor răspunsuri. Modelul de scorare cantitativă este completat nu doar de indicații detaliate, care se regăsesc într-un acord inter-evaluator și în zona unor fidelități neașteptat de mari, ci, deopotrivă, de un set de norme care fac ca scorurile finale să fie raportate în mod standardizat și cu referință la un etalon riguros.

Testele Torrance de Gândire Creativă evaluează creativitatea în două ipostaze fundamentale: una în care reacțiile la stimuli sunt culese de la persoanele evaluate sub *forma verbala* și alta în care reacțiile sunt culese sub *forma figurală/nonverbală/în desene*. În definitiv, forma verbală evaluează fluiditatea, flexibilitatea și originalitatea, iar forma figurală/nonverbală – fluiditatea, originalitatea, abstractizarea semantică, elaborarea și rezistența la închidere. Pentru fiecare dintre aceste ipostaze sunt oferite două forme alternative – Forma A și Forma B. Astfel, *Testele Torrance de Gândire Creativă* se regăsesc în patru forme: Formele Figurale A și B și Formele Verbale A și B. Materialele necesare testării cu *Testele Torrance de Gândire Creativă* sunt multiple. Pe de o parte, este nevoie de caietele de testare, care conțin stimulii și în care se înregistrează și reacția persoanelor evaluate. În plus, este nevoie de un manual cu instrucțiuni; acesta nu este absolut necesar administratorului cu experiență, însă este ideal ca înaintea testării persoana care administrează testul să își reîmprospăteze informațiile privind administrarea formei specifice a TTCT cu care se va realiza testarea. În acest scop, în Statele Unite, spre exemplu, sunt publicate două broșuri separate, numite *Manual de instrucțiuni pentru Formele Figurale A și B ale TTCT* și, respectiv, *Manual de instrucțiuni pentru Formele Verbale A și B ale TTCT* [17-23].

Barron Welsh Art Scale/BWAS (autori: Ph.D. Frank Barron și Ph.D. George S. Welsch, SUA; adaptare în România: Raluca Livinți și Dragoș Iliescu) este o scală non-verbală care măsoară creativitatea și deschiderea spre experiență, două dimensiuni care, în limbajul specialiștilor din domeniu, poartă numele de *Origence*. Această scală face parte dintr-un sistem mai cuprinzător de evaluare a personalității, cu origini încă din 1949: testul de personalitate non-verbal *Welch Figure Preference Test* (WFPT). În zilele noastre, BWAS apare într-o variantă revizuită, cuprinzând două scale – BWAS și RAS, care măsoară dimensiunile la care ne-am referit deja centrându-se pe 37 de itemi comuni. Mai mult decât atât, ținând în obținerea unor date cât mai exacte cu referire la

Origence, versiunea contemporană a BWAS pune în aplicare 86 de figuri alb-negru. Aceste figuri apar în diverse ipostaze, de la profiluri geometrice simple la *pattern-uri* complexe, cu variații în care se reflectă indicatorii simetriei, calității și elaborării (desene de mână *versus* desene elaborate). În cadrul realizării testului, respondentul este rugat să reacționeze la fiecare dintre cele 86 de imagini, bifând/arătând dacă îi place sau nu îi place. În funcție de răspunsurile date, se obțin scoruri cu valori interpretative specifice. Astfel, un nivel de originalitate înalt sau un scor *Origence* ridicat, după cum este acesta măsurat de BWAS, e caracteristic unor persoane creative, care se opun abordărilor de expresie tradițională și care preferă să facă lucrurile în felul lor propriu, chiar dacă acest fapt reduce din popularitatea lor sau îi pune în dezacord cu ceilalți. Un nivel inferior de *Origence* este caracteristic persoanelor care se simt mai în largul lor în medii organizate, structurate și stricte, în niște medii unde problemele pot fi rezolvate prin metode convenționale și anterior stabilite.

Potrivit specialiștilor, avantajele de bază ale *Barron Welsh Art Scale!* BWAS se rezumă la următoarele patru poziții:

- *timpul redus de aplicare*: cu o durată de administrare de 10-15 minute, BWAS este aliatul imbatabil în identificarea creativilor sau non-conformiștilor, fie pentru un post, în selecție, fie în contextul terapeutic sau vocațional;

- *larga aplicabilitate*: spre deosebire de majoritatea testelor de creativitate, BWAS nu se axează în exclusivitate pe capacitatea de a citi și scrie, ceea ce îl recomandă și pentru categoriile de persoane care sunt mai greu abordabile cu teste verbale, cum ar fi copiii, persoanele cărora le lipsește fluența verbală într-o anumită limbă, persoanele cu afazie, persoanele surdo-mute;

- *accesibilitate*: sarcina în sine este una simplă, care nu necesită concentrare susținută din partea respondenților sau un efort care ar presupune învățarea itemilor, motiv pentru care poate fi aplicat unor persoane cu un IQ mai redus sau cu dificultăți de concentrare (cum ar fi, de exemplu, cazul persoanelor depresive);

- *obiectivitate*: spre deosebire de alte teste de creativitate, care solicită producerea de idei/povești/desene, BWAS solicită doar marcarea unui X la fiecare imagine (în dreptul răspunsului *îmi place* sau *nu îmi place*); deși este un test de creativitate, scorarea sa este complet obiectivă, influența dezirabilității sociale fiind minimă [24-30].

Datele obținute prin intermediul celui dintâi instrument investigațional au arătat că pe dimensiunea creati-

vității non-verbale – cu ale ei cinci componente de bază: *fluiditatea* (de exemplu, numărul de imagini produse), *originalitatea* (de exemplu, răspunsurile neobișnuite), *abstractizarea semantică* (de exemplu, exprimarea imaginilor în cuvinte, sinteza în cuvinte a esenței concretului), *elaborarea* (de exemplu, capacitatea de a dezvolta ideile) și *rezistența la închidere* (de exemplu, păstrarea deschiderii în procesarea unui segment cât mai divers de informație) – românii se aseamănă în deplinătate cu, spre exemplu, americanii. Or, în eșantionul românesc (în care s-au regăsit 1.518 persoane cu vârsta cuprinsă între 5 și 16 ani), la fel ca și în respectivul eșantion american de 70.093 de persoane, scorurile la toate componentele creativității nonverbale au crescut de la vârstele mici spre vârstele mari, urmând apoi o descreștere pentru scorurile de la vârstele mari (pentru *fluiditate* și *originalitate*). *Elaborarea* și *închiderea* au rămas relativ constante după 9-13 ani, iar *abstractizarea semantică* a crescut în continuare odată cu vârsta [7, pp. 199-200].

În ceea ce privește dimensiunea creativității verbale, cu ale ei trei componente de bază – *fluiditatea*, *flexibilitatea* și *originalitatea* –, același instrument investigațional a arătat că în cazul românilor care, la acel moment, au fost reprezentați de un eșantion compus din 1.720 de persoane cu vârsta cuprinsă între 6 și 18 ani), se atestă fenomenul de creștere a scorurilor la toate componentele odată cu vârsta (de la 6 la 18 ani), o creștere mai mare pentru limitele inferioare și similară, din nou, cu respectivul eșantion american de 24.703 persoane [7, p. 200].

După cum vedem, în ambele cazuri legate de punerea în aplicare a *Torrance Tests of Creative Thinking* (TTCT), și în cel care a vizat creativitatea non-verbală și în cel care a avut ca obiectiv creativitatea verbală, românii au demonstrat că au un profil psihologic de adâncime relevant, el fiind, în plan comparativ, asemănător sau foarte asemănător cu cel al americanilor. Cu alte cuvinte, pe care le preluăm din limbajul specialiștilor participanți la organizarea și desfășurarea procedurilor legate de aplicarea *Torrance Tests of Creative Thinking* (TTCT) sau care, atribuindu-și poziția de observator, au preferat să recurgă la o analiză meticuloasă a rezultatelor înregistrate [7, p. 200], creativitatea românilor denotă soliditate, ceea ce înseamnă că, în general, între ea și cea care se impune în cazul americanilor nu există diferențe majore².

² Chiar și atunci când există diferențe semnificative din punct de vedere statistic între diverse componente, mărimile efectului sunt, după cum constată specialiștii în cauză, *în registru scăzut*. Mai mult, scorul total al creativității – a celei verbale, cu precădere –, pare să fie mai polarizat în eșantionul românesc pentru copii de vârste mai mari, fenomen care nu apare în eșantionul american [7, p. 200].

Ce s-a obținut prin aplicarea celui de-al doilea instrument investigațional?

Datele obținute prin intermediul *Barron Welsh Art Scale/BWAS* și care au fost axate pe un eșantion constituit din 861 de persoane adulte (un eșantion reprezentativ, echilibrat pe gen, vârstă, educație și mediul de proveniență) au arătat, și de această dată, că nu există diferențe semnificative între creativitatea românilor și cea a americanilor (ultimii regăsindu-se într-un eșantion alcătuit din 3.213 persoane, un eșantion reprezentativ echilibrat, și el, pe gen, vârstă, educație și mediul de proveniență) [7, p. 200]. Ca și în cazul eșantionului american, la români femeile au un scor mai ridicat la creativitate decât bărbații (diferența dispare sau este nesemnificativă dacă bărbații și femeile au aceeași profesie). După cum era de așteptat, un nivel de creativitate mai mare există la indivizii care au profesii centrate pe creativitate (actori, arhitecți etc.). În mod evident, atenționează specialiștii – îl avem în vedere, din nou, pe D. David [7, p. 201] –, concluziile care se desprind din datele obținute prin aplicarea *Barron Welsh Art Scale/BWAS* trebuie privite cu multă atenție. Îndeosebi, acest lucru este valabil pentru intervalul de vârstă 40-52 de ani, deoarece indicii de asimetrie și de boltire arată în acest caz o distribuție leptocurtică (având un vârf ridicat al distribuției la nivelul mediei) și o asimetrie pozitivă (cu scoruri grupate în partea stângă a curbei). După cum putem constata, și în cazul aplicării *Barron Welsh Art Scale/BWAS* românii au demonstrat că au un profil psihologic de adâncime relevant, el fiind, în plan comparativ, asemănător sau foarte asemănător cu cel al americanilor.

Dacă, în urma aplicării *Testelor Torrance de Gândire Creativă/TTCT* și *Barron Welsh Art Scale/BWAS*, românii au demonstrat că sunt în posesia unor indicatori de adâncime relevanți, indicatori care s-au dovedit a fi, în plan comparativ, asemănători sau foarte asemănători cu cei pe care îi au în dotare cetățenii americani, ar însemna, oare, acest fapt că și pe dimensiunea efectelor de suprafață sau – în termenii propuși de D. David – pe cea a profilului psihologic de suprafață lucrurile stau la fel de bine?

O SITUAȚIE PARADOXALĂ: ACTUAL-MENTE, ROMÂNIA NU APARE CU NICIUN CÂȘTIGĂTOR AL PREMIULUI NOBEL SAU AL MEDALIEI FIELDS ȘI NU EXCELEAZĂ LA/ÎN NICIUN IMPORTANT INDICATOR INTERNAȚIONAL DE INOVARE

Deși, bineînțeles, ne-am fi bucurat nespuse de mult aflând că un asemenea gen de continuitate a prins un contur real, va trebui, totuși, să constatăm că, efectiv, lucrurile au luat o cu totul altă turnură. Or, dacă e să

recurgem la o analiză atentă a listelor în care se regăsesc persoanele cărora i s-a acordat, *along the way*, Premiul Nobel³ și Medalia Fields⁴, luând în considerare că, la ora actuală, distincțiile vizate dețin statutul de cele mai importante repere internaționale pe segmentul identificării potențialului valoric al actelor creative realizate în domeniul artei (literatură) sau în cel al științelor (avându-se în vedere caracterul de noutate, originalitate și de utilitate al produsului presupus creativ), atunci am putea constata că *România nu apare cu niciun câștigător*. Numeroase țări, printre care și unele situate aproape sau chiar foarte aproape de România (cum ar fi Austria, Bulgaria, Grecia, Polonia, Turcia sau/și Ungaria), își fac apariția în aceste prestigioase documente, iar România, unde, precum am văzut, lucrurile merg la fel de bine ca și în SUA (țara cu cei mai mulți laureați), continuă să facă dovada faptului că, deocamdată, nu poate să-și permită un asemenea „lux”. Evident, mulți ar putea să se opună acestui

³ Premiile Nobel au fost instituite de omul de afaceri suedez Alfred Nobel (1833–1896), inventatorul dinamitei (1867), care, prin testamentul său, a întemeiat o fundație cu scopul ca veniturile imensei sale averi să fie oferite în fiecare an *sub formă de premii celor care, în anul precedent, au adus cele mai mari servicii umanității*. Premiile Nobel sunt decernate de următoarele instituții:

- Academia Regală de Știință din Suedia: Premiile Nobel pentru Fizică, Chimie și Economie.
- Institutul Karolinska din Stockholm – Premiul Nobel pentru Fiziologie sau Medicină.
- Academia Suedeză – Premiul Nobel pentru Literatură.
- Un comitet alcătuit din 5 persoane alese de Parlamentul Norvegiei – Premiul Nobel Pentru Pace.

Primele premii Nobel au fost acordate la 10 decembrie 1901, după moartea creatorului lor. Ele constau din: o medalie, o diplomă și o sumă, care la început a fost în valoare de 40.000 de dolari SUA, iar apoi a crescut la 10.000.000 de coroane suedeze (SEK). În iunie 2012 Fundația Nobel a decis să reducă suma de bani la 8 milioane de SEK.

⁴ Medalia Fields este cel mai prestigios premiu internațional pentru excelență în cercetarea matematică, echivalentul Premiului Nobel. Ea nu se acordă decât matematicienilor. Poartă numele matematicianului canadian John Charles Fields, care l-a inițiat. Turnată din aur 14k, medalie este însoțită de un premiu de 15.000 de dolari canadieni (C\$), ceea ce constituie cca 10.000 de euro. Medalia este acordată unui număr de maximum patru matematicieni care nu au împlinit vârsta de 40 de ani la data de 1 ianuarie al anului decernării, din patru în patru ani, la fiecare ediție a Congresului Internațional de Matematică (ICM), ca o *recunoaștere a întregii activități științifice* a celor mai dotați tineri matematicieni din lume (spre deosebire de Premiul Nobel, care, după cum am văzut, se conferă pentru o anumită realizare științifică deschizătoare de noi orizonturi).

punct de vedere, spunând că potrivit site-ului oficial al Premiului Nobel, România este reprezentată în acest moment de patru mari personalități: medicul George Emil Palade, activistul în domeniul drepturilor omului Elie Wiesel, scriitoarea Herta Müller și cercetătorul Stefan W. Hell. Este adevărat, aceste patru remarcabile personalități s-au născut în România. La fel de adevărat însă este și faptul că în momentul ridicării înaltelelor distincții ele nu mai reprezentau România, ci acele state în care au emigrat (în varii perioade) și în care au avut posibilitatea să-și dezvolte la maximum potențialul creativ. Vom puncta în acest context câteva repere biografice esențiale ale fiecăruia dintre ei.

George Emil Palade (n. 19 noiembrie 1912, Iași, România – d. 07 octombrie 2008, Del Mar, California, SUA) a fost un biolog, medic și om de știință american de origine română, cu enorme contribuții în sectorul biologiei moleculare. În 1974, împreună cu doi cercetători belgieni – Albert Claude și Christian de Duve, el devine Laureat al Premiului Nobel pentru Fiziologie și Medicină. George Emil Palade a absolvit Facultatea de Medicină în 1936, la București. Între 1936 și 1938 este, succesiv, asistent, șef de lucrări și conferențiar la Institutul de Anatomie din București, studiind în acest timp anatomia patologică și medicina internă cu profesorul M.Gh. Lupu. A obținut titlul de doctor în medicină în anul 1940, tema tezei sale fiind *Tubul urinifer al delfinului. Studiu de morfologie și fiziologie comparativă*. După șase ani a fost invitat în calitate de *Visiting Investigator* de Institutul Rockefeller din New York, unde a devenit asistent, apoi membru asociat, membru titular, șef al Laboratorului de biologie celulară (în 1956) și profesor de biologie. Din anul 1972 a condus catedra de Biologie celulară a Universității Yale din New York. Emil Palade a fost un deschizător de drumuri prin descoperirile sale în domeniul pe care l-a reprezentat [31-33].

Elie (Eliezer) Wiesel (n. 30 septembrie 1928, Sighet, Maramureș, Regatul României – d. 02 iulie 2016, New York City, New York, SUA) a fost un scriitor și ziarist american (în limbile franceză, engleză, idiș și ebraică), eseist și filosof umanist, activist în domeniul drepturilor omului, născut într-o familie de evrei din România, supraviețuitor al Holocaustului. În anul 1986 a fost distins cu Premiul Nobel pentru Pace, fiind recunoscut ca „unul dintre cei mai importanți lideri spirituali, în epoca în care violența, represiunea și rasismul continuă să caracterizeze lumea”. Peste zece ani, în 1996, a fost numit membru al Academiei Americane de Artă și Literatură, iar încă peste cinci ani, în 2001, a fost ales membru de onoare al Academiei Române. A publicat 57 de cărți, cea mai cunoscută dintre acestea fiind *Noaptea* (în care se

conține o descriere autobiografică despre viața în lagărele de exterminare naziste). S-a stabilit la New York, devenind cetățean american [34-36].

Herta Müller (n. 17 august 1953, Nițchidorf, Timiș, România) este o scriitoare de limbă germană și română. A făcut studii de germanistică și de literatură română la Universitatea din Timișoara, în perioada 1973-1976. Începând cu anii 1970 a fost apropiată de *Aktionsgruppe* Banat, un grup format din studenți și scriitori șvabi bănățeni, care aveau o atitudine protestatară, neacceptată de regimul din România comunistă. Acest fapt a adus-o în atenția Securității. În alocuțiunea rostită la Stockholm, pe 10 decembrie 2009, Herta Müller i-a omagiat pe prietenii ei din *Aktionsgruppe* în felul următor: „Din fericire am întâlnit în oraș [la Timișoara] o mână de tineri poeți din Grupul de Acțiune Banat. Fără ei nu aș fi citit cărți și nu aș fi scris nicio carte. [...] Cu ajutorul acestor prieteni am supraviețuit. Fără ei n-aș fi rezistat represiunilor. Mă gândesc astăzi la acești prieteni. Și la cei pe care Securitatea îi are pe conștiință și care se află astăzi în cimitire.” În februarie 1987, emigrează în Republica Federală Germania, împreună cu soțul ei de atunci, scriitorul Richard Wagner. Din 1995 este membră a Deutsche Akademie für Sprache und Dichtung (Academia Germană pentru Limbă și Poezie). În anul 1999, a fost propusă de guvernul german pentru Premiul Nobel pentru Literatură. În anul 2008, a fost propusă pentru a doua oară, din partea Germaniei, pentru acest premiu. După ce a fost nominalizată pentru a treia oară, pe 8 octombrie 2009 i-a fost decernat Premiul Nobel pentru Literatură (în semn de înaltă apreciere a „onestității cu care a potretizat lumea celor dezrădăcinați din spațiul fost comunist”), fiind a douăsprezecea femeie care primește această distincție. Astfel, Herta Müller intră în rândul celor mai mari scriitori de limbă germană, alături de Thomas Mann, Herman Hesse, Heinrich Böll, Günter Grass sau Elfriede Jelinek, toți laureați ai Premiului Nobel pentru Literatură [37-39].

Stefan Walter Hell (n. 23 decembrie 1962, Arad, România) este un fizician german originar din România. În anul 2014, împreună cu Eric Betzig (SUA) și William E. Moerner (SUA), a primit Premiul Nobel pentru Chimie. Provine dintr-o familie de șvabi bănățeni. Mama sa a fost învățătoare, iar tatăl – inginer. A copilărit la Sântana, în județul Arad, unde a urmat școala elementară în anii 1969-1977. În anul 1977 a fost admis la Liceul Nikolaus Lenau din Timișoara, ale cărui cursuri le-a urmat până în 1978, când a emigrat cu familia în Republica Federală Germania. Din 1981 a studiat chimia la Universitatea din Heidelberg, unde și-a luat licența în 1987. După aceea și-a început studiile doctorale sub îndrumarea profesorului Siegfried

Hunklinger, obținând gradul de doctor în 1990. În anii 1991–1993 a activat la European Molecular Biology Laboratory, în cadrul laboratorului principal din Heidelberg. Din 1993 a deținut un post la Universitatea Turku din Finlanda, unde a fost șef de echipă în departamentul de fizică medicală, activând, în paralel, în 1993–1994, ca *Visiting Scientist*, în cadrul Departamentului Engineering Science de la Universitatea Oxford. În 1996 a obținut calificarea postdoctorală care permite în Germania obținerea poziției de profesor universitar. Cu un an mai târziu, se angajează la Institutului Max Planck de Chimie Biofizică (Karl-Friedrich-Bonhoeffer-Institut) din Göttingen, iar peste încă cinci ani – la 15 octombrie 2002, devine directorul acestei prestigioase instituții. Din 2012, Stefan Hell este membru de onoare al Academiei Române [40–42].

Așadar, subliniem: George Emil Palade apăsarea în acel moment memorabil al decernării premiilor Nobel ca „om de știință american de origine română”, Elie Wiesel – ca „scriitor, ziarist și filosof umanist american originar din România”, Herta Müller – ca „scriitoare germană născută în România”, iar Stefan Walter Hell – ca „fizician german originar din România”.

Vorbind despre discontinuitatea care transpare în contextul discuțiilor cu referire la relația dintre indicatorii de adâncime și efectele de suprafață ale spiritului de creativitate românesc, ne vedem obligați să relevăm că România, potrivit constatărilor care se regăsesc în studiile mai multor specialiști din domeniu [43; 7, pp. 200–201; 44], nu excelează nici la/în *International Innovation Index*/III, nici la/în *Global Innovation Index*/GII și nici la/în *European Innovation Scoreboard*/EIS.

Conform *International Innovation Index*/III (cu indicatori: peste 1; între 0 și 0,99; între 0 și -0,99; sub -1), România se află, la sfârșitul primului deceniu al secolului al XXI-lea, pe poziția 61 din 110 țări analizate (cu un indicator global de 0,29).

În *Global Innovation Index*/GII, România se află, la mijlocul celui de-al doilea deceniu al secolului al XXI-lea, pe poziția 55 din 143 de state (cu scorul de 38,1); scorul maxim îl are Elveția, cu 64,8, iar scorul minim îl are Sudanul, cu 12,7. În Europa, din 39 de țări analizate, România se află în GII pe poziția 32; scorul maxim îl are Elveția, cu 64,8, iar scorul minim – Albania, cu 30,5.

În *European Innovation Scoreboard*/EIS, de câțiva ani, România este considerată o țară cu potențial modest de inovare, înregistrând un scor asemănător cu cel al bulgarilor. De fapt, după cum arată, în context, profesorul universitar ieșean Neculai E. Seghedin, „(...) nici bulgarii, în marea lor generozitate, nu ne mai salvează. Noi suntem chiar ultimii din Europa în ceea ce privește inovarea”.

DE CE LUCRURILE MERG ATÂT DE CIUDAT?

Cum se face că, înregistrând un nivel de creativitate potențială comparabil cu cel al americanilor – atât la copii, cât și la adulți –, România nu a câștigat, deocamdată, niciun Premiu Nobel, nicio medalie Fields sau/și nu a excelat la/în niciun important indicator internațional de inovare?

Mai întâi de toate, spun specialiștii, poate fi vorba despre lipsa unui autentic *mediu cultural stimulat*. Or, după cum constată, bunăoară, D. David [7, p. 201], ne putem aștepta ca un român, aflat într-un mediu cultural stimulat din țările/culturile în care s-au câștigat multe premii Nobel, să fie capabil să intre și el în posesia unor asemenea distincții. În mod precis, acest lucru s-a întâmplat cu Gheorghe Emil Palade (în SUA), în domeniul fiziologiei/medicinii (1974), cu Stefan Hell (în Germania), în domeniul chimiei (2014), cu Herta Müller (în Germania), în domeniul literaturii (2009), cu Elie Wiesel (în SUA), în domeniul drepturilor omului (1986). Din aceeași perspectivă pot fi abordați și mulți alți români care și-au realizat potențialul creativ în străinătate, devenind repere internaționale: Mircea Eliade (în SUA), Emil Cioran (în Franța), Constantin Brâncuși (în Franța), Eugen Ionesco (în Franța), George Enescu (în Franța) etc. În fine, conchide D. David [7, p. 201], câștigarea unor importante premii sau obținerea unor poziții privilegiate *nu depinde doar de creativitatea potențială sau cea manifestă, ci și de cum sunt promovate rezultatele inovative*. Anume acesta este, probabil, motivul pentru care mai multe realizări românești cu potențial de Nobel (cum ar fi, bunăoară, cercetările inovative ale lui Gheorghe Benga asupra proteinei-canal pentru apă în membrana celulară sau ale lui Nicolae Paulescu asupra insulinei) nu au ajuns să fie apreciate la justa lor valoare.

La o concluzie similară ajunge și I.F. Bociort [45, p. 28], care, analizând de ce românii nu câștigă Premiul Nobel pentru Literatură, consideră că de vină e mediul cultural nestimulat, caracterizat, în condițiile României, prin bârfe, calomnii și invidii. Într-un astfel de mediu, aflat sub imperiul unui indubitabil complex cultural de inferioritate, „(...) pretenția la un Premiu Nobel apare, probabil, ca o îndrăzneală necugetată”.

Fiind într-un gând cu D. David și I. F. Bociort, Neculai E. Seghedin [46] ține să menționeze că proasta poziționare a românilor în *European Innovation Scoreboard* are o explicație care nu poate fi pusă la îndoială: „Nu este vorba numai de numărul de brevete naționale și europene. Evaluarea inovării este rezultatul agregării mai multor indicatori, precum: resursele umane, structurile de cercetare atractive, mediul favorabil ino-

vării, investițiile publice și private în cercetare și inovare, numărul de inovatori, active intelectuale etc. Toți acești indicatori dau o măsură a mediului stimulat pentru inovare. Concluzia este aceea că în România nu există un spațiu cultural favorabil dezvoltării inovării, în ciuda potențialității de inteligență și de creativitate a poporului român”.

Unii cercetători, propunându-și să ofere o viziune mai detaliată asupra cauzelor care fac ca, în pofida faptului că posedă un impunător potențial de inteligență și de creativitate, românii să nu se regăsească, deocamdată, printre câștigătorii premiilor Nobel, a medaliei Fields sau/și să nu exceleze la/în niciun indicator internațional de inovare, insistă pe ideea *debusolării mediului academic românesc*.

În 2012, prestigioasa editură ieșeană Polirom scoate de sub tipar cartea Alinei Mungiu-Pippidi intitulată *De ce nu iau românii premiul Nobel*, o carte care, în viziunea lui Emil Hurezeanu, reprezintă „un exemplu de ceea ce ar trebui să facă intelectualii publici români la nivelul dezbaterii – să reinventeze dezbaterile și să-și reinventeze participarea la dezbateri”. De ce râvnesc, așadar, românii la Premiul Nobel fără să îl obțină? Răspunsul sau, mai exact, răspunsurile Alinei Mungiu-Pippidi dezvoltă o întreagă critică a societății românești de azi, în mod special evidențindu-se criticile aduse mediului academic românesc. La întrebarea: ce nu merge în acest mediu? ea răspunde în felul următor: cele două mari probleme se regăsesc deopotrivă în formarea universitară, în cercetare și nu în ultimul rând în sistemul de educație. Și aceasta pentru că „la nivel universitar și de cercetare, avem prea puțini oameni performanți: oricine e capabil să publice la nivel internațional pleacă, o dramă într-o țară a cărei creștere economică nu va fi niciodată substanțială dacă nu se însoțește de o creștere a creativității tehnologice și care se află în topul *braindrain*-ului planetar. A doua problemă este la fel de serioasă: educația noastră pare decuplată de necesitățile economiei și societății noastre” [47, pp. 157-158]. Prin urmare, afirmă Alina Mungiu-Pippidi, dar și mulți alți cercetători din domeniu [7, p. 201], „mediul academic românesc trebuie regândit pentru a permite antrenarea și exprimarea potențialului creativ existent”. Or, școala actuală nu încurajează acest potențial. Construcțiile curriculare în vigoare continuă să fie complicate și împietrite în dogme vechi, fiind bazate pe memorare/reproducere, și nu pe utilizarea creativă a cunoștințelor dobândite (rezultatele la testele PISA confirmă, de regulă, acest fapt). „Într-adevăr, concretizează D. David [7, p. 201], în ceea ce privește curriculumul, am observat, într-o analiză exploratorie/preliminară a cinci manuale de științe, că unele lucruri din ceea ce se face în licee

din România, într-un mod complicat și stufos, în SUA se fac la nivel de facultate (undergraduate), într-un mod focalizat pe aplicarea acestor cunoștințe la viața cotidiană”. De foarte multe ori, se poate observa cum mediul academic nu e guvernat de principiul meritorității, ci de notorietate și vocea celui care strigă cel mai tare. Mai mult, adeseori își fac apariția tot felul de *grupuri de putere*, care „opresc din fașă orice demers diferit sau alternativ”. Se pare, concluzionează același D. David [7, pp. 201-202], că „în România, din păcate, trebuie să-ți dovedești valoarea în străinătate ca să ajungi să fii recunoscut de cei din țara ta”.

O serie de expertize, centrate pe identificarea cauzelor care fac ca între indicatorii de adâncime și cei de suprafață ai spiritului de creativitate românesc să existe o necorespondență, au permis să se constate că un rol special în acest caz îi aparține *corupției*, avându-se în vedere existența unor abateri semnificative de la moralitate, de la cinste, de la datorie.

Cu ceva timp în urmă – este vorba despre anul 2015 –, într-un articol publicat în faimosul săptămânal științific *Nature* (articol care a reprezentat, în fond, o variantă academică a argumentelor mai vechi invocate în *De ce nu iau românii premiul Nobel*), aceeași Alina Mungiu-Pippidi afirmă că societățile au capacități diferite de a stimula inovația și că aceasta se dezvoltă acolo unde „meritul – și nu pilele sau relațiile – este încurajat”. În calitate de dovadă elocventă este adusă „corelația excepțional de strânsă dintre corupție și capacitatea de inovare, numărul de invenții, investiția în cercetare, calitatea universităților și finalmente *braindrain*-ul, emigrarea creierelor”. În context, cunoscuta cercetătoare și activistă a societății civile din România susține că poate prezice câte invenții vor rezulta dintr-o țară dacă ar ști gradul de corupție al respectivei țări. Potrivit ei, numai în nordul Europei și în câteva țări care au descins istoric din acesta – SUA, Canada, Australia, Noua Zeelandă – găsim o majoritate de oameni care spun în sondaje că munca și inventivitatea, și nu relațiile pe care le ai explică succesul în viață. Țările corupte, spune Alina Mungiu-Pippidi, au cele mai scăzute investiții în educație și cercetare, preferând să pună banii publici în proiecte grandioase ca aeroporturi sau autostrăzi, de unde se scurg la firme prietene. Țările corupte au, de regulă, „un anumit model de buget, în care găsești investiții mari și cheltuieli cu educația și sănătatea mici, că de acolo se poate fura mai puțin”. În asemenea condiții, cei cu capacitate de inovare, adică exact oamenii care trag economiile și culturile înainte, își părăsesc țara, de unde și corelația cu *braindrain*-ul. Rezultă, în definitiv, un „cerc vicios care explică de ce o asemenea țară nu ia premiul Nobel și rămâne sub potențial, o țară săracă și coruptă, din care talentul fuge” [48].

ÎNCHEIERE

Cu luarea în considerare a celor menționate mai sus, să ne întrebăm, în încheiere, *de ce (?)* în societatea românească de astăzi se atestă un dezinteres neîndoios pentru crearea unui mediu cultural stimulat și, totodată, pentru edificarea unui sistem academic centrat pe identificarea și dezvoltarea pluriaspectuală a potențialului creativ, *de ce (?)* este tolerată – peste tot sau aproape peste tot – existența unei fracturi majore dintre succes și merit și *de unde (?)* se trag bârfele, calomniile ori invidiile susceptibile să le inducă românilor înzestrați cu harul creativității dorința de a-și demonstra valoarea în străinătate. Răspunsurile, credem, pot fi extrase din moștenirea științifică a lui C. Rădulescu-Motru. Mai exact, ele pot fi extrase din afirmațiile acestuia care scot în relief felul de a fi al românilor și care – deși au fost făcute cu aproape o sută de ani în urmă – rămân a fi, în viziunea noastră, de o incontestabilă actualitate.

Care este conținutul afirmațiilor avute în vedere? În *Psihologia poporului român*, un remarcabil text editat, în îndepărtatul an 1937, la inițiativa Societății Române de Cercetări Psihologice [49, pp. 15-19], C. Rădulescu-Motru, cel despre care se spune că este una dintre personalitățile de prim rang din istoria României moderne, schițează câteva date care au fost obținute, în cea mai mare parte, prin „compararea manifestărilor sufletești obișnuite românului cu acelea pe care le găsim la popoarele culte apusene” și care, drept consecință, dădeau la iveală „însușirile sufletești ale poporului român, sub latura vieții sale sociale și economice”. Începând cu cele care „se impun de la prima vedere”, el ține să vorbească, îndeosebi, despre *individualismul sufletului românesc față de individualismul popoarelor culte apusene*. Din cauza acestei manifestări sufletești, despre care „se vorbește adeseori” și din care „unii au făcut principala trăsătură caracteristică a românului”, românului *nu-i place tovărășia*. El *vrea să fie de capul lui*. Cu o părțică de proprietate cât de mică, *dar care să fie doar a lui*. Prin felul în care își demonstrează natura, individualismul sufletului românesc, potrivit lui C. Rădulescu-Motru, *nu implică spiritul de inițiativă și prea puțin spiritul de independență*, adică „cele două însușiri prin care se caracterizează individualismul popoarelor culte apusene”. În fond, acest tip de individualism suflesc „este de altă natură de cum este acela cunoscut în Apusul european”. Or, concluzionează C. Rădulescu-Motru, în partea apuseană a spațiului european „individualismul se manifestă pe planul vieții sociale și economice, fiind creator de instituții”, pe când individualismul românesc este „o simplă reacție subiectivă, un egocentrism aflat sub influența factorului biologic ereditar”.

Deoarece în toate timpurile individualismul văzut ca o „simplă reacție subiectivă” sau ca un „egocentrism aflat sub influența factorului biologic ereditar” a însemnat *atitudini personale părtinitoare față de ceva sau cineva, preocupări exagerate față de propria persoană, desconsiderarea altora, primatul intereselor și sentimentelor personale, aroganță și îngâmfare*, este de la sine înțeles că anume lui îi revine, în fond, statutul de factor cu valoare de anticipare a nereușitelor pe dimensiunea realizării plenare a intențiilor cu caracter inovativ. Și astăzi – ca și mai înainte –, în virtutea faptului că nu tinde să se impună în contextul vieții sociale sau/și al celei de sorginte economică, nefiind creator de medii instituționale și stimulator al spiritelor de inițiativă și independență, tipul vizat de individualism *crează mari probleme* pe linia înființării unor rețele culturale sau/și academice cu un pronunțat potențial stimulat și, respectiv, pe linia punerii în deplină valoare a tot ce înseamnă inițiativă creativă. Demonstrându-și, de la o zi la alta, incapacitatea de a facilita producerea de idei noi în varii domenii ale activității umane – de la științe la arte, în educație, în afaceri sau în viața cotidiană –, el nu permite energiilor edificatoare concentrate în indivizi să se afirme pe toate căile posibile, ceea ce face ca, în cele din urmă, între indicatorii de suprafață și cei de adâncime ai spiritului de creativitate să apară o inadmisibilă ruptură.

Cât va dura supremația individualismului simplist?

Răspunsul, și de această dată, îl vom formula cu luarea în considerare a raționamentelor conținute în *Psihologia poporului român* a lui C. Rădulescu-Motru [49, pp. 16-18]. Așadar, cât va dura supremația individualismului simplist? În mod evident, spune marele filosof, psiholog, pedagog și om politic român, lucrurile ar putea intra în normalitate „dacă, cu vremea, acest individualism va fi educat și transformat într-un individualism creator de instituții”. Pornind de la premisa potrivit căreia „educația și transformarea nu se pot opera decât sub influența factorului spiritual”, el ajunge la următoarea concluzie: „trebuie mai întâi realizată o voință unitară a sufletului românesc”, o voință „sub conducerea căreia să se facă educația și transformarea individualismului subiectiv într-un individualism instituțional”. Desigur, este greu de spus când anume se va încheia această educație și această transformare. Cu siguranță, „nimeni nu poate prevedea dacă această voință se va realiza prea curând”. Mai mult decât atât: „dacă se va realiza vreodată”. Căci, după cum crede C. Rădulescu-Motru [49, p. 17], *nu este numai decît un postulat al istoriei omenești ca toate popoarele de pe pământ să ajungă la individualismul de factură apuseană*. Pot fi și alte idealuri, și alte căi.

BIBLIOGRAFIE

1. Bejat, M. Talent, inteligență, creativitate. București: Editura Stiințifică, 1971. 178 p.
2. Rosca, Al. Creativitatea. București: Editura Enciclopedică Română, 1972. 139 p.
3. Roco, M. Creativitate individuală și de grup. București: Editura Academiei Române, 1979. 207 p.
4. Zlate, M., Popescu-Neveanu, P. Psihologie școlară. București: Editura Universității din București, 1987. 431 p.
5. Feier, V.-V. Creativitate și creativitate managerială. București: Expert, 1995. 254 p.
6. Amabile, T.M. Motivating Creativity in Organizations: On Doing What You Love and Loving What You Do. In: California Management Review, 1997, vol. 40, no. 1, 39-58.
7. David, D. Psihologia poporului român: profilul psihologic al românilor într-o monografie cognitiv-experimentală. Iași: Polirom, 2015. 400 p.
8. Roco, M. Creativitate și inteligență emoțională. Iași: Polirom, 2001. 248 p.
9. Popescu, G. Psihologia creativității. Ed. a 3-a. București: Editura Fundației România de Măine, 2007. 142 p.
10. Guilford, J.P. Creativity. In: American Psychologist, 1950, 5(9), 444-454, doi: <https://doi.org/10.1037/h0063487>
11. Lowenfeld, V. Creative and Mental Growth (3rd ed.). Oxford: Macmillan, 1957. 541 p.
12. Taylor, C.W. Various approaches to and definitions of creativity. In: R. J. Sternberg (Ed.). The nature of creativity: Contemporary psychological perspectives. Cambridge: Cambridge University Press, 1988, 99-121.
13. Zlate, M. Fundamentele psihologiei. București: Hyperion, 1994. 144 p.
14. Iliescu, D. Aprecieri: o lucrare admirabilă. În: D. David. Psihologia poporului român: profilul psihologic al românilor într-o monografie cognitiv-experimentală. Iași: Polirom, 2015, p. 397.
15. Sava, F.A. Aprecieri: o lucrare care ne prezintă fotografia noastră identitară. În: D. David. Psihologia poporului român: profilul psihologic al românilor într-o monografie cognitiv-experimentală. Iași: Polirom, 2015, p. 398.
16. Constantin, T. Aprecieri: o lucrare ambițioasă. În: D. David. Psihologia poporului român: profilul psihologic al românilor într-o monografie cognitiv-experimentală. Iași: Polirom, 2015, p. 398.
17. Almeida, Leandro, S., Lola Prieto Prieto, Mercedes Ferrando, Emma Oliveira and Carmen Ferrándiz. Torrance Test of Creative Thinking: The question of its construct validity. In: Thinking Skills and Creativity, April 2008, no. 1, 53-58; doi: <http://dx.doi.org/10.1016/j.tsc.2008.03.003>
18. King, L. Test your creative thinking. London: Kogan Page Publishers, 2003. 156 p.
19. Lee, Young Ju. Effects of Divergent Thinking Training/Instructions on Torrance Tests of Creative Thinking and Creative Performance: PhD diss., University of Tennessee, 2004, [online] https://trace.tennessee.edu/utk_graddiss/2306; https://trace.tennessee.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=3831&context=utk_graddiss
20. Torrance, E.P. Creativity. What Research Says to the Teacher. New Jersey: Personnel Press, 1969, Series no 28, 36 p., [online] <https://files.eric.ed.gov/fulltext/ED078435.pdf>
21. Torrance, E.P. Norm-Technical Manual Torrance Test of Creative Thinking. Verbal test, form A and B. Figural test, form A and B. Princeton: Personal Press Inc, 1974. 95 p.
22. Torrance, E.P. Predictive validity of the torrance test of creative thinking. In: The Journal of Creative Behavior, 1972, no. 6, 236-252, doi: <https://doi.org/10.1002/j.2162-6057.1972.tb00936.x>
23. Torrance, E.P., Iliescu, D., Dincă, M., Pane, I. TTCT – Testele Torrance de Gândire Creativă. Manual tehnic și interpretativ. Cluj-Napoca: Sinapsis, 2008. 347 p.
24. Barron, F. Barron-Welsh Art Scale: A portion of the Welsh Figure Preference Test. Palo Alto, CA: Consulting Psychologists Press, 1963. 75 p.
25. Barron, F., Welsh, G. S. Artistic perception as a factor in personality style: its measurement by a figure preference test. In: Journal of Psychology, 1952, no. 33, 199-203.
26. Eysenck, H.J., Furnham, A. Personality and the Barron-Welsh Art Scale. In: Perceptual and Motor Skills, 1993, vol. 76 (3), 837-838.
27. Gough, H., Bradley, P. Forty Years of Experience with the Barron Welsh Art Scale. In: A. Montuori (Ed.). Unusual associates: A festchrift for Frank Barron. New York: Hampton Press, 1996, 252-301.
28. Rosen, J.C. The Barron-Welsh Art Scale as a Predictor of Originality and Level of Ability Among Artists. In: Journal of Applied Psychology, 1955, vol. 39 (5), 366-367.
29. Schaefer, Ch. E. The Barron – Welsh art scale as a predictor of adolescent creativity. In: Perceptual and Motor Skills, 1968, vol. 27 (3), 1099-1102.
30. Welsh, G.S., Gough, H.B., Hall, W.B., Bradley, P., Li-vinți, R., Iliescu, D. Technical manual for the Barron-Welsh Art Scale. Cluj-Napoca: Odiseea, 2009, 115 p.
31. Haulică, I. Professor doctor George Emil Palade at 90 years of age. În: Revista medico-chirurgicală a Societății de Medici și Naturaliști din Iași. România, 2002, nr. 107 (2), 223-225.
32. Tartakoff, A.M. George Emil Palade: charismatic virtuoso of cell biology. In: Nature Reviews Molecular Cell Biology, 2002, no. 3 (11), 871-876.
33. George Emil Palade: biographical, [online] <https://www.nobelprize.org/prizes/medicine/1974/palade/biographical/> (consultat: 27.04.2024).
34. Berenbaum, M. The Vision of the Void: Theological Reflections on the Works of Elie Wiesel. Middletown, CT: Wesleyan University Press, 1979. 220 p.
35. Downing, F.L. Elie Wiesel: A Religious Biography. Macon, GA: Mercer University Press, 2008. 282 p.
36. Elie Wiesel: biografie, [online] <https://www.digi24.ro/magazin/timp-liber/cultura/cine-sunt-laureatii-de-origine-romana-ai-premiului-nobel-304741> (consultat: 27.04.2024).
37. Tismăneanu, V. Spiritul invinge: Herta Muller, o mare scriitoare, o mare constiință, a primit Nobelul pentru literatură, [online] <https://tismaneanu.wordpress.com/2009/10/08/spiritul-vingehertha-muller-o-mare-scri>

itoare-o-mare-constiinta-a-primit-nobelul-pentru-literatura/ (consultat: 27.04.2024).

38. Rogobete, R. Herta Müller dincolo de literaturile naționale. În: R. Cesereanu (coordonator). Herta Müller, un puzzle: studii, eseuri și alte texte. Cluj-Napoca: Editura Școala Ardeleană, 2019, 24-37.

39. Herta Müller: biografie, [online] <https://www.digi24.ro/magazin/timp-liber/cultura/cine-sunt-laureatii-de-origine-romana-ai-premiului-nobel-304741> (consultat: 29.04.2024).

40. Stefan Hell: Curriculum Vitae, [online] <https://web.archive.org/web/20141013083335/http://www.deutscher-zukunftspreis.de/de/nominierte/2006/team-1> (29.04.2024).

41. Stefan W. Hell, Doctor Honoris Causa al Universității de Vest „Vasile Goldiș”, [online] <https://www.aradon.ro/aradon-stirile-judetului-arad/stefan-w-hell-doctor-honoris-causa-al-universitatii-de-vest-246618/> (consultat: 30.04.2024).

42. Stefan Hell: biografie, [online] <https://www.digi24.ro/magazin/timp-liber/cultura/cine-sunt-laureatii-de-origine-romana-ai-premiului-nobel-304741> (consultat: 30.04.2024).

43. Andrew, J., DeRocco E.S., Taylor, A. The Innovation Imperative in Manufacturing: How the United States

can restore its edge. Boston: The Boston Consulting Group (BCG). March 2009, [online] file:///d:/Downloads/silo.tips_the-innovation-imperative-in-manufacturing.pdf (consultat: 30.04.2024).

44. Seghedin, N.E. Cât de inventivi sunt românii? [online] https://www.ziaruldeiasi.ro/stiri/cat-de-inventivi-sunt-romanii--252800.html#google_vignette (consultat: 02.05.2024).

45. Bociort, I.F. De ce România nu are Premiul Nobel pentru literatură. În: Cultura, 2014, nr. 26, p. 28. [online] <https://revistacultura.ro/nou/de-ce-romania-nu-are-premiul-nobel-pentru-literatura/> (consultat: 27.04.2024).

46. Seghedin, N.E. Cât de inventivi sunt românii? [online] https://www.ziaruldeiasi.ro/stiri/cat-de-inventivi-sunt-romanii--252800.html#google_vignette (consultat: 02.05.2024).

47. Mungiu-Pippidi, A. De ce nu iau românii Premiul Nobel. Iași: Polirom, 2012. 352 p.

48. Mungiu-Pippidi, A. Corruption: Good governance powers innovation. In: Nature, 2015, no. 518, 295-297.

49. Rădulescu-Motru, C. Psihologia poporului român și alte studii de psihologie socială / Ediție îngrijită de Alexandru Boboc. București: Paideia, 1998. 196 p.

Timotei Bătrănu. *Dor de casă*, 2019, acril, pânză, 59 × 61 cm.